

ژان پیاژه

به مناسبت گرامیداشت صدمین سالگرد تولد روان‌شناس نامدار سوئیسی (۱۸۹۶-۱۹۸۰)

اندیشه‌گری پیشگام و کم‌نظیر

ریچارد شوماکر

روزانه کودک را با تمام پریشانی، اضطراب و آشفتگیهایش بازسازی کند. این نوآوری و دگرگونی در روش و نگرش، نتایجی به بار آورده که ژرفترین و استوارترین اعتقادات ما را درباره دوران کودکی زیر و رو کرده‌اند.

پیاژه در صدها مقاله و کتاب نشان داده که تقریباً هیچ چیزی در زندگی کودک ایستا یا قطعی نیست و حتی مفاهیمی بسیار اساسی مانند زمان، مکان، رابطه و علیت، حاصل تجربه‌ای هستند که کودک در جریان نخستین سالهای زندگی به دست آورده است. به علاوه، مبنای تمام بنای شخصیت فرد بزرگسال (عقل، اخلاق و ساختارهای ادراکی او) در حرکات دوران نوباوگی وی نهفته است. در نظر پیاژه دریافت یا عمل و ادراک پیوندی ناگسستنی دارند: با عمل روی اعیان بیرونی و ملموس است که به اندیشه و انتزاع می‌رسیم. نخستین حرکت‌های تردیدآمیز کودک نوباوه زمینه‌ساز و نشان‌دهنده رشد آتی او هستند.

دوران کودکی در مقام سنگ محک تمام زندگی

پیاژه به بررسی سیر رشد سالیانه کودک نیز پرداخته و در این مورد نیز بر ماهیت تجربی دنیای او تأکید ورزیده است. در عین تشریح مرحله‌های - سخت درهم‌بافته - مسیر رشد کودک از تولد تا بلوغ، نشان داده است که این مسیر، پیوسته نیست و با ستیزه‌های کودک با محیط پیرامونش گسسته می‌گردد. به همین سبب گزارش پیاژه از مرحله‌های رشد کودک از گزارش‌های فروید،

ژان پیاژه، زیست‌شناس، روان‌شناس و فیلسوف که در ۱۹ اوت سال ۱۸۹۶ در نوشاتل (سوئیس) دیده به جهان گشوده، به شناخت ما از انسان، ژرفایی گسترده بخشیده است. امروزه دیگر در هیچ عرصه‌ای از علوم انسانی نیست که تأثیر اندیشه فراگیر، باز و نوآور او احساس نشود. همین درخشش تابناک اندیشه او است که توضیح می‌دهد چرا در این پایان سال، دنیای آموزش و پرورش در مجموع خود، نشریات تخصصی و سازمان‌های بین‌المللی، صدمین سالگرد تولد وی را، چنین پرشکوه جشن می‌گیرند.

کودک پویا و کنش‌گر

پیاژه بویژه برای کارهایش در باب روان‌شناسی کودک شناخته شده است که پایه تفکر عام او را درباره موجود انسانی تشکیل می‌دهند. جایگاه تعیین‌کننده او در این عرصه، در اساس، زاده اصالت روشها و هدفهای بلندپروازانه وی است. پیاژه کوشیده است به دور از هنجارهای اجتماعی و پیشداوریهای بزرگسالان، به درک و تحلیل دیدگاه کودک بپردازد: خواسته است زندگی

ریچارد شوماکر
RICHARD SCHUMAKER
اهل ایالات متحد و سردبیر مجله Focus

برگرفته از

پیام یونسکو،

آذر ۱۳۵۹ - شماره ۱۲۹

قاعده‌های بازی

ژان پیاژه

بازیهای کودکان نهادهای اجتماعی ستایش‌انگیزی هستند. به عنوان مثال تیله‌بازی در میان پسر بچه‌ها نظام بسیار پیچیده‌ای از قاعده‌ها را دربر دارد که واقعیت اجتماعی بسیار ویژه‌ای را می‌سازند، یعنی واقعیتی «مستقل از افراد» که همانند زبان نسل اندر نسل منتقل می‌شود.

ما فقط از خود پرسیده‌ایم: (۱) چگونه افراد رفته‌رفته این قاعده‌ها را می‌پذیرند، یعنی باتوجه به سن و رشد ذهنی‌شان چگونه این قواعد را رعایت می‌کنند؟ (۲) آنان از این قاعده‌ها چه آگاهی به دست می‌آورند، به عبارت دیگر، باتوجه به سن‌شان، تسلط فزاینده بر قاعده‌ها با چه نوع تعهداتی برای آنان همراه است؟

در مورد بخش اول، کافی است از بچه‌ها پرسیم چگونه تیله‌بازی می‌کنند: «قاعده‌هایش را به من یاد بده تا با تو بازی کنم». کودک مربعی می‌کشد، نیمی از تیله‌ها را برمی‌دارد، «حرکت» خود را انجام می‌دهد و بازی آغاز می‌شود. البته باید تمام حالت‌های ممکن بازی را منظم‌اً به خاطر داشته باشید و از کودک در مورد هریک از آنها پرسش کنید. برای این کار باید از هرگونه نظر و پیشنهاد خودداری ورزید: کافی است خود را به ندانستن بزیند و حتی اشتباهات آگاهانه‌ای انجام دهید تا کودک هربار قاعده را روشن کند. طبعاً با جدیت تمام و تا به آخر بازی می‌کنید؛ سپس می‌پرسید چه کسی و چرا برنده شده است و اگر هنوز چیزی ناروشن باقی‌مانده باشد، بازی را از نو آغاز می‌کنید.

سپس نوبت بخش دوم پرسش می‌رسد، یعنی بخش مربوط به آگاهی از قاعده‌ها. در آغاز از کودک می‌پرسیم که آیا می‌تواند قاعده جدیدی ابداع کند؟ سپس از او می‌پرسیم که آیا می‌تواند بازی جدیدی به وجود آورد: «اگر این طوری با دوست‌هایت بازی کنی، همه چیز درست می‌شود؟» کودک پیشنهاد را یا رد می‌کند، یا می‌پذیرد. اگر آن را بپذیرد بی‌درنگ از وی می‌پرسیم که آیا این قاعده جدید، قاعده‌ای «درست»، «قاعده‌ای واقعی»، «قاعده‌ای «مثل بقیه» است و می‌کشیم انگیزه‌های پاسخ‌های او را روشن کنیم.

اگر کودک همه این چیزها را رد کند، از او می‌پرسیم که آیا قاعده جدید در صورت تعمیم یافتن ممکن است به قاعده‌ای واقعی بدل شود: «وقتی بزرگ

اریکسون یا ماسلو واقع‌بینانه‌تر و عینی‌تر است.

پیاژه در پرتو این برداشت از دگرگونیهای مداومی که محور نخستین سالهای دوران کودکی هستند، توانسته است میدان پژوهش‌هایش را گسترش دهد و با کوشش در راه تشخیص ویژگیهای تعیین‌کننده زندگی، افقهای ناپیموده‌ای را به روی اندیشه غربی بگشاید. فرایندها و ساختارهای فعال در نزد کودک به شاخصهای ماهیت ژرف هرگونه زندگی انسانی یا حیوانی بدل می‌شوند.

پیاژه که در تمام طول زندگی خواننده مشتاق آثار فلسفی بوده است، نه فقط دوران کودکی را یک موضوع بررسی نامناسب برای پژوهش فلسفی جدی نمی‌داند، بلکه به عکس تأکید می‌ورزد که فقط مطالعه عمیق دوران کودکی است که گریز از تسلط پیشداوریها و عاداتمان را ممکن می‌سازد و ما را وامی‌دارد که زندگی را همان‌گونه که واقعاً هست، مشاهده کنیم.

از نوشتار به سراسر گیتی

پیاژه که خیلی زود شیفته علوم طبیعی شده بود، در دهسالگی با انتشار مقاله‌ای درباره گنجشک آلپینو در یکی از روزنامه‌های نوتاشل، استعداد‌های خود را خیلی زود نشان داد. در ۱۹۱۶ حدود سی مقاله به انتشار رسانده بود. این مقاله‌ها آن قدر ارزش داشتند که مقام تصدی موزه تاریخ طبیعی ژنو را برای او به ارمغان آورند. پیاژه در نوشته‌ای که به زندگی‌نامه شباهت دارد می‌گوید که این موقعیت درخشان را از آن رو به ناچار رد کرد که هنوز «دو سال مانده بود که دیپلم متوسطه را بگیرم».

در بیست سالگی به روان‌شناسی علاقه‌مند شد و با تئودور سیمون کار کرد که همکار آلفرد بینه در تدوین نخستین سنجه رشد هوش بود. در همین زمان در بیمارستان روانی در زوریخ به کار پرداخت که زیر نظر روان‌پزشک معروف سوئیسی، اوژن بلولر اداره می‌شد. در همان جا بود که روشی تجربی را بسط داد که بعدها در پژوهشهای خود آن را به نحوی بسیار بدیع به کار برد. پیاژه که در ۱۹۱۸ دکتری جانورشناسی گرفته بود، مشاغل علمی مهمی در سوئیس و فرانسه داشت بی‌آن که هیچ‌گاه به پژوهش‌گری برج عاج‌نشین و محبوس در محدوده‌های تنگ عرصه خویش بدل شود. از همان آغاز سالهای دهه ۱۹۲۰ دریافته بود که فقط به یاری همکاری و گفت‌وگویی بین‌المللی می‌تواند هدفهای فکری و پژوهشی خویش را تحقق بخشد. مدت چند دهه عضو انستیتوی ژان-ژاک روسو در ژنو بود که امروزه انستیتوی علوم آموزش و پرورش خوانده می‌شود. در ۱۹۵۶ بنیاد راکفلر را متقاعد ساخت که به تأمین هزینه‌های مرکزی که خودش در دانشگاه ژنو تأسیس کرده بود - مرکز بین‌المللی دانش‌شناسی تکوینی - یاری رساند. او همچنین مدیر دفتر بین‌المللی آموزش و پرورش (B.I.E)، کفیل رئیس بخش آموزش و پرورش یونسکو و سپس عضو شورای اجرایی این سازمان بود.

اندیشه ژان پیاژه را می‌توان از چند جهت پیشگام و نوآور دانست. او پیشداوریها، تعصبات و یوغ عادات و سنتها را تحقیر کرد تا به سرچشمه‌های هرگونه حیات شناختی برسد. این کار، آزادسازی انرژیهای لازم را برای پیشرفت و اصلاح فرد و نیز مجموع جامعه امکانپذیر ساخته است. آثار پیاژه که پهنه گسترده‌ای از شناختها را دربر می‌گیرد و درعین حال بر مسائل اساسی زندگی متمرکز شده، بی‌هیچ تردیدی یکی از گرانبهاترین گنجینه‌های سده بیستم است.

1. Cahiers Vilfredo Pareto, 1966 no 10, Geneva, Druz. Author's note.